GEMEENTE HORST

Gemeentebeschrijving Horst

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch
3.2 Niet-agrarisch

4. Infrastructuur

4.1 Wegen
4.2 Waterlopen
4.3 Spoorwegen
en smalsporen

5. De gemeente Horst, nederzettingen

5.1 Kernen in de gemeent Horst
5.2 Verspreide bebouwing
5.3 Nederzettingen na 1940

1. Inleiding

1.1 Gemeente Horst
p.a. Wilhelminaplein 6
5961 ES Horst
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners : 17.612 (1-7-1989)
Oppervlakte : 80,26 km2
Nederzettingen : America, Broek, Eikelenbosch, Griendtsveen, Hegelsom, Hei-Oostenrijk, Horst, Melderslo, Meterik, Middelijk, Schadijk, Stuk-Beemden, Veld-Oostenrijk.

1.2 De gemeente Horst, deel uitmakend van het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied, grenst aan de noordzijde aan de gemeente Meerlo-Wanssum (inventarisatiegebied Maasvallei). De oostelijke begrenzing wordt gevormd door de gemeente Grubbenvorst, en in de noordoostpunt door de gemeente Broekhuizen, beide eveneens behorend tot het inventarisatiegebied Maasvallei.
Aan de zuidzijde is de gemeente Sevenum gesitueerd (inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied). De westelijke begrenzing wordt gevormd door de provinciegrens met Noord-Brabant.
Tot 1836 vormden Horst en Sevenum een gemeente, daarna zijn zij gesplitst in twee zelfstandige bestuurseenheden.

2. Bodemgesteldheid

De gemeente Horst heeft van zuid naar noord een maximale lengte van 8 kilometer en van west naar oost een maximale breedte van 17 kilometer.
In hoofdzaak zijn in de gemeente Horst een drietal bodemsoorten aan te treffen. In het westelijk deel van de gemeente Peelgebied, en in het overige deel lagere en hogere zandgronden. Dit beeld kan als volgt gespecificeerd worden.
De kern Horst is gelegen op de hogere zandgrond en wordt aan de oostzijde begrensd door het dal van de Molenbeek. In dit beekdal bevinden zich kleiafzettingen. De kleine kern Melderslo in de noordoostpunt van de gemeente wordt aan de noordzijde begrensd door een gebied met middellage zandgrond en aan de zuidzijde door een oud-bouwlandgebied op de hogere zandgrond.
De kern Meterik, westelijk van de kern Horst, is eveneens gelegen in een oudbouwlandgebied op de hogere zandgrond.
De kern Hegelsom in de zuidpunt van de gemeente ligt op de overgang van de hogere zandgrond en lagere zandgrond.
De kern America is gelegen op de lagere zandgrond en wordt grotendeels omgeven door een omvangrijke slenk.
Ten noorden van de kern America stroomt van west naar oost de Kabroekse Beek, het dal van deze beek is bedekt met kleiafzettingen. Ten westen van America begint het Peelgebied. Van noord naar zuid ligt een brede strook geëgaliseerd veenontginningsgebied. Ten westen van deze strook langs de provinciale grens ligt het Griendtsveen, een nat hoogveengebied met een onregelmatig reliëf en met deels ontgonnen hoogveen. Dit Griendtsveen is in zijn geheel aangewezen als gebied met zeer waardevolle natuurwaarden. Dit geldt eveneens voor het natuurgebied de Schadijkse Bossen westelijk van de kern Meterik.

De afwatering binnen de gemeente geschiedt deels op natuurlijke wijze via de Grote Molenbeek en de Kabroeksche Beek. In het westelijk deel van de gemeente bevinden zich diverse kunstmatige waterlopen die voor de afwatering van dit deel van de Peel zorgen. Daarnaast dienden deze kanalen voor de afvoer van de turf en turfstrooisel
naar de fabrieken. Het grondgebied van de gemeente Horst ressorteert onder het Waterschap Noord-Limburg. De gemeente Horst bevindt zich op het hoogste punt, op de Vossenheuvel in het Peelgebied, op bijna 34 meter +NAP.
Het laagste punt is gelegen in de noordoostpunt van de gemeente op ruim 19 meter +NAP.

3. Bodemgebruik

3.1 Agrarisch

De agrarische sector speelt in de gemeente Horst een grote rol. De gemeente is een belangrijk centrum voor tuinbouw, daarnaast is de intensieve veehouderij sterk vertegenwoordigd.

Horst wordt samen met de gemeenten Venray en Sevenum tot de noordelijke Peel gerekend. In 1875 besloegen de woeste gronden hier niet minder dan 68% van de totale oppervlakte. Oostelijk van deze plaatsen strekte zich nog een brede strook heide uit. Dit gebied kwam als eerste voor ontginning in aanmerking. Dit was niet het geval in de eigenlijke Peel, die zich over grote breedte langs de Brabantse grens uitstrekte. Daar had enkel systematische ontginning plaats door de Maatschappij van de Griendt, maar voor het overige bleef de Peel hier nog onbegaanbaar natuurgebied. Op de ontginningen door de Maatschappij van de Griendt zal bij de behandeling van de woeste gronden nader worden ingegaan.
Het gemengd bedrijf was er algemeen met overwegend bouwland , en veehouderij op de drassige graslanden. In de noordelijke Peel besloeg het bouwland in 1875 16% van de oppervlakte, het wei- en hooiland, inclusief de veel voorkomende schaapsweiden 12,5%.
Begin twintigste eeuw werden in Horst veel woeste gronden ontgonnen. Het volgende staatje moge dit illustreren.

Gemeente Horst : grondgebruik in hectares

jaar	woest	bouwland	gras	bos
1900	3600	1538	912	1222
1914	2151	2325	1414	1340

In een tijdvak van 14 jaar namen de woeste gronden met ca. 40% af.

Vergelijking van kaartmateriaal vervaardigd rond 1810 en 1934 kan het geschetse beeld verder verduidelijken.

Begin negentiende eeuw bestond het oostelijk deel van de gemeente, ten oosten van de kern Horst, grotendeels uit heide bijvoorbeeld de Meldersche Heide en de Roelsbergen. Langs de Molenbeek, die van zuid naar noord stromend de kern Horst aan de oostzijde passeerde, lagen kleine percelen weiland. De kern Horst werd omsloten door een drietal gebieden met akkerland, alle drie van beperkte omvang. Ten westen van de kern Horst o.a. langs de Kabroekse Beek lagen eveneens percelen grasland. Aan de noordzijde werd dit weidegebied begrensd door een vrij omvangrijk akkerbouwgebied. Het overige grondgebied van de gemeente Horst bestond begin negentiende eeuw uit onontgonnen heide, in het westelijk gedeelte van de gemeente afgewisseld met moerassen en vennen.

In de periode tussen het eerste kwart van de negentiende eeuw en circa 1934 traden enkele veranderingen op in het agrarisch bodemgebruik.
De landbouw de voornaamste bron van inkomsten.
De belangrijkste vooruitgang op veeteeltgebied bracht de coöperatieve zuivelbereiding. De verkoop van de zelf-gekarnde boter werd voor de Limburgse boeren een steeds belangrijker bron van inkomsten. Om een betere prijs te bedingen werd o.a. door het casino-Horst rond 1890 een eigen botermijn opgericht. Echter ook hier maakten de winkeliers-opkopers de prijzen uit. De oplossing was het stichten van coöperatieve melkfabriekjes. Rond 1910 bestond het belangrijkste pluimveegebied in Limburg uit de gemeenten Venray, Horst en Sevenum. Daarnaast was de tuinbouw te Horst eveneens van belang. In 1908 werd te America een boerenleenbank opgericht, te Horst in 1914.

De meeste woeste gronden in het oostelijk deel van de gemeente waren vrijwel geheel ontgonnen en omgezet in landbouwgronden, deels akkerland en deels weidegrond.
Ten noordoosten en ten zuidoosten van de kern Horst waren percelen bos aangeplant. Aan de noord- en zuidzijde van de Reulsberg, het bosgebied zuidoostelijk van Horst bevonden zich nog enige woeste gronden. Langs de Molenbeek waren weilanden gesitueerd. In het midden- en westelijk deel van de gemeente hadden de grootste veranderingen plaatsgevonden.

Ten noordwesten van de kern Meterik was een groot deel van de heide ontgonnen en aangeplant met naaldhout. Ook ten noorden en zuiden van de kern America hadden ontginningen plaatsgevonden. Ten westen en noorden van deze kern was vooral akkerland ontstaan, ten zuiden en oosten veelal weilanden. In het Griendtsveen in het westelijk deel van de gemeente had op grote schaal turf- en turfstrooiselwinning plaatsgehad. Door middel van een net van kanaaltjes en zijkanaaltjes werd het gebied stelselmatig opengelegd en ontwaterd. Het areaal woeste gronden was duidelijk verkleind maar besloeg nog steeds een aanzienlijk deel van het grondgebied.

Het agrarisch bodemgebruik hedentendage geeft het volgende beeld te zien. In het oostelijk deel van de gemeente, ten oosten van de Molenbeek treffen we van noord naar zuid grootschalige landbouwgebieden, geïntensiveerde land- en tuinbouwgebieden en oud-bouwlandgebied met velden met randbebouwing aan. Direkt langs de Molenbeek liggen vochtige weilanden. De kern Horst wordt aan de noord- en westzijde begrensd door oud-bouwlandgebied met velden met verspreide bebouwing. De kern Meterik wordt aan de noordzijde begrensd door oud-bouwlandgebied met randbebouwing en aan de zuidzijde door een gebied met intensieve land- en tuinbouw. De kern Hegelsom wordt aan de noord- en zuidzijde begrensd door oud-bouwlandgebied.
De kern America wordt aan de oostzijde omsloten door een groot gebied met nattere weilanden, hierin ligt een strook met intensieve land- en tuinbouw.
Westelijk van America ligt een gebied met grootschalige landbouw, aan de noordzijde begrensd door gemengd- en naaldbos.

Het ontgonnen deel van het Peelgebied in het westelijke gedeelte van de gemeente Horst is in gebruik als grootschalig landbouwgebied met en zonder bebouwing.

Woeste gronden

Begin negentiende eeuw bestond een groot deel van het oostelijke en westelijke deel van de gemeente uit heide vennen en moerassen. Rond 1934 was een deel van deze woeste gronden in cultuur gebracht, echter in het Peelgebied waren nog omvangrijke heide- en moerasgebieden aanwezig. Na 1839 kwam de georganiseerde ontginning van de Peel o.a. in de gemeente Horst aan de orde. Redenen voor het feit dat men de exploitatiemogelijkheden ging bestuderen waren de volgende. Ten eerste : de economische ontwikkeling van het omliggende gebied van Oost-Noord-Brabant en Midden- en Noord-Limburg leidde er mede toe dat het oog viel op de Peel. Turf werd onder meer als brandstof gebruikt in steen-en aardewerkfabrieken en bij stoomketels. Ten tweede : de in 1826 voltooide Zuid-Willemsvaart bracht de Peel bij een belangrijke waterweg. Van doorslaggevend belang was het bevaarbaar maken van de Noordervaart in 1853. Een zijkanaal in noordelijke richting, de Helenavaart, kwam langs Griendtsveen . Ook de aanleg van de spoorwegen maakte de Peel toegankelijker. Tussen 1846 en 1865 kwam de lijn Helmond-Venlo gereed. De Peelontginner Jan van de Griendt was ten nauwste bij de bouw van deze spoorlijn betrokken. De nederzettingen Griendtsveen en America werden drukke laadstations. De Maatschappij Helenaveen was genoemd naar de echtgenote van Jan van de Griendt.

Het werkterrein van deze maatschappij lag op de grens van de provincies Limburg en Noord-Brabant. Vrij onverwacht ontstond in de tachtiger jaren de grote "boom" in de veenderij, die aanleiding gaf om te spreken van het goud van de Peel. Deze ontwikkeling van de veenderij werd vooral begunstigd door de grote vraag naar turfstrooisel dat gebruikt werd voor hokken, stallen, kwekerijen en tuinen.

De Maatschappij Griendtsveen werd in 1882 opgericht en richtte zich geheel op Limburg. In 1886 kocht deze maatschappij te Horst 410 ha. grond ter exploitatie aan. In dit zelfde jaar werd parallel aan de spoorlijn naar Venlo een kanaal gegraven in de richting van de kern America. In 1889 werd 254 ha. gekocht en in 1907 nog eens 230 ha. gepacht.
De afname van de woeste gronden in Horst was als volgt:

1876	3810 ha.
1900	3600 ha.
1914	2151 ha.

Het belangrijkste produkt dat door de Maatschappij Griendtsveen werd gewonnen was turfstrooisel. Na 1890 werd steeds meer strooisel per trein afgevoerd en nam de betekenis van de Noordervaart af.

Verkavelingssituatie
Omtrent de verkavelingssituatie begin negentiende eeuw kan worden geconstateerd dat de weidegronden over het algemeen waren verdeeld in kleine percelen terwijl de akkers van grotere omvang waren. De topografische kaart vervaardigd rond 1934 toont onder meer de omvangrijke ontginningsgebieden in de gemeente Horst. Het aangeplant naaldhout in het middendeel van de gemeente, ten noordwesten van de kern Meterik werd voor het grootste deel doorsneden door een stelsel van rechte paden. In het Peelgebied was de meest opvallende verkaveling waarneembaar. Vanaf de Noordervaart was een kanaal gegraven naar het midden van de Peel, de Helenavaart. De Helenavaart werd voorzien van zijkanalen en deze zijkanalen werden wederom van kleinere aftakkingen voorzien. Zodoende ontstond een net van deels parallel lopende kanaaltjes dat dit deel van de Peel op een systematische wijze ontsloot. Het geschetste beeld voor ca. 1934 geldt voor de zuidwesthoek , zuidelijk van de spoorlijn Helmond-Venlo. Ten noorden hiervan was dit netwerk van kanaaltjes nog niet aanwezig echter wel de aanzetten hiertoe in de vorm van een systematische verdeling van de veengronden in een blokpatroon .

Voor een deel van het oppervlak van de gemeente Horst is een ruilverkaveling in uitvoering. Het betreft de ruilverkaveling Melderslo die zich uitstrekt over de gemeenten Meerlo-Wanssum, Broekhuizen, Sevenum, Grubbenvorst en het oostelijk deel van de gemeente Horst t.w. oostelijk van de kernen Horst en Hegelsom. Rond de kern Melderslo zal dit gevolgen hebben voor de perceelsgrootte van de akkers en weilanden, de afwatering zal worden verbeterd en enkele onverharde wegen zullen worden geasfalteerd.

3.2 Niet-agrarisch

-steenkool
In 1906 vonden in de gemeente Horst diepboringen plaats naar het voorkomen van steenkool. Deze boringen werden nabij de kern Griendtsveen verricht maar bleven zonder resultaat.

-turf en turfstrooisel (zwartveen en grauwveen)
In het laatste kwart van de negentiende eeuw werd de concurrentie voor de turf (zwartveen) van de steenkool groter en daalden de prijzen voor deze brandstof. Turf als brandstof werd minder interessant en de aandacht werd verlegd naar grauwveen. De grote waarde van dit grauwveen of turfstrooisel lag vooral in het feit dat dit produkt veel meer vocht kon opnemen dan stro. Het was daarom ideaal als strooisel in de paardestal en daarna als bemesting voor het land.

De vraag naar turfstrooisel kwam vnl. uit het buitenland en wel van vervoersondernemingen (paardetrams) in grote steden als Londen en Parijs. Na de aankoop van 400 ha. veen door Jozef en Eduard van de Griendt in Horst werd de Maatschappij Van de Griendt opgericht. In korte tijd schoten bij Griendtsveen de turfstrooiselfabrieken uit de grond. Behalve de nieuwe onderneming "Griendtsveen" werden ook allerlei particuliere bedrijven opgericht. Rond de eeuwwisseling was Griendtsveen daardoor een van de grootste goederenstations van Europa. Deze "goldrush" leidde binnen enkele decennia tot de totale uitbuiting van al het aanwezige grauwveen. Met het grauwveen verdween ook het grootste deel van de in de Peel actieve verveningsmaatschappij. De Maatschappij Griendtsveen ging zich vervolgens meer met landexploitaie bezighouden.

4. Infrastructuur

4.1 Wegen

Uit kaartmateriaal vervaardigd rond 1810 blijkt dat de gemeente Horst over een weinig ontwikkeld onverhard wegennet beschikte. De belangrijkste verbindingen waren de wegen die de kern Horst met de gemeente Venray in het noorden en de kern Sevenum in het zuiden verbonden. Daarnaast liep er nog een weg in westelijke richting langs de buurtschappen Middelijk en Meterich(thans Meterik). In oostelijke richting liepen enkele paden richting Lottum en Broekhuizen. Vanuit het buurtschap Meterik liep een weg in noordwestelijke richting naar enkele boerderijen genaamd Schadijck. Daarnaast had de gemeente een uitgebreid net van eveneens onverharde kleine wegen en paden.

Rond 1860 had een belangrijke verbetering van het bestaande wegennet plaatsgevonden. De Napoleonsbaan die Maaseik met Venlo verbond doorsneed het oostelijk deel van de gemeente. Deze weg kwam de gemeente in de zuidwesthoek binnen, doorsneed de kern Horst en verliet de gemeente in noordoostelijke richting. Ten zuidoosten van de kern Horst werd tol geheven. Een tweede straat- of kunstweg was de verbinding Sevenum-Horst-Venray. Deze verharde weg kwam de gemeente ten zuiden van de kern Hegelsom binnen, ging in de kern Horst samen met de Napoleonsbaan, en draaide even ten noorden van deze kern af in noordwestelijke richting naar de gemeente Venray. Het overige wegennet binnen de gemeente verkeerde in onverharde toestand.

Tussen circa 1860 en 1940 vond een sterke uitbreiding van het verharde wegennet plaats. Behalve de Napoleonsbaan en de weg Sevenum-Horst-Venray waren diverse andere verbindingen van een verharding voorzien. De weg vanuit de kern Horst in oostelijke richting naar de kern Melderslo was verhard, evenals de weg vanuit de kern Horst in zuidwestelijke richting naar de kern America. Twee wegen vanuit de kern Horst in westelijke richting naar de kern Middelijk, en de weg vanuit Middelijk naar Meterik waren eveneens verhard. Vanuit de kern Meterik tenslotte liep een weg in noordelijke richting naar het buurtschap Schadijk; een verbinding in zuidelijke richting naar de eerder genoemde verbinding Horst-America, en een weg in westelijke richting naar de Peel. Deze laatste verbinding was slechts gedeeltelijk van verharding voorzien. In de uiterste westpunt van de gemeente, in en rond
Griendtsveen waren eveneens diverse wegen verhard, deze wegen volgden het patroon van de aangelegde kanalen en de spoorlijn Venlo-Helmond.
Naast deze verharde wegen had de gemeente nog steeds een uitgebreid net van onverharde wegen en paden.

Dit net vertoonde in de driehoek America-Hegelsom-Meterik een rechtlijnig patroon. In het ontgonnen deel van de Peel, in de westpunt van de gemeente volgden de onverharde wegen vaak de loop van de hier aanwezige kanaaltjes.

4.2 Waterlopen

De belangrijkste waterloop op het grondgebied van de gemeente Horst is het Griendtsveens Kanaal. Dit is een aftakking van de Helenavaart, die weer aansluit op de Noordervaart. In en rond de kern Griendtsveen bevindt zich een stelsel van kanaaltjes en zijkanaaltjes o.a. de Noordersloot. Deze dateren uit de tijd van de grootschalige turfstrooiselwinning.
Op het grondgebied van de gemeente bevinden zich enkele beken. Ten zuidwesten van de kern America ontspringt de Kabroeksche Beek. Deze stroomt in noordoostelijke richting, passeert de kern Meterik aan de zuidzijde, en stroomt tussen Middelijk en Horst door. Ten noordoosten van de kern Horst stroomt de Kabroeksche Beek in de Groote Molenbeek. Deze Grote Molenbeek komt ten zuiden van de kern Hegelsom de gemeente Horst binnen, stroomt in noordoostelijke richting en passeert de kern Horst aan de oostzijde, en verlaat de gemeente in noordoostelijke richting.

4.3 Spoorlijnen en smalsporen

De gemeente Horst wordt sinds 1866 doorkruist door de spoorlijn Helmond-Venlo. Deze spoorlijn was van groot belang voor de turf en turfstrooiselwinning. Het dorp Griendtsveen ontstond in de onmiddellijke nabijheid van deze spoorlijn. Het traject van deze spoorlijn komt in de westpunt de gemeente binnen en loopt in zuidoostelijke richting, zuidelijk van de kern Hegelsom, naar de gemeentegrens met Sevenum. Vlakbij het punt waar de spoorlijn het grondgebied van Horst verlaat werd ten tijde van de aanleg een station gebouwd t.w. het station Horst-Sevenum. Later kreeg de kern America eveneens een station. Ten behoeve van de turfstrooiselwinning in het
Griendtsveen werd aan de noordzijde van de spoorlijn en evenwijdig hieraan een smalspoor aangelegd. Hierover kon turfstrooisel naar de fabriek in America worden vervoerd. America en Griendtsveen waren drukke laadstations aan de spoorlijn Venlo-Helmond-Eindhoven.

5. De gemeente Horst, nederzettingen

5.1 Horst, Meterik, Hegelsom, Melderslo, America en Griendtsveen

De kern Horst kan in haar oorspronkelijke vorm worden gekarakteriseerd als een lineaire nederzetting. Begin negentiende eeuw lag de in omvang bescheiden bebouwing langs de weg die de kernen Venray, Horst en Sevenum verbond. Langs een aftakking in westelijke richting van deze weg lagen in elkaars verlengde de bebouwing van de buurtschappen Middelijk en Meterik. Ten noordoosten van de kern Horst lag het Huys Horst, een kasteel met een omgrachting die werd gevoed door de Groote Molenbeek.
Rond 1818 kende Horst enige textielnijverheid. In 1835 telde de gemeente, waartoe destijds ook nog de gemeente Sevenum behoorde, 4725 inwoners. In de gemeente stonden 825 huizen, twee kerkgebouwen en een gemeentehuis. Daarnaast waren er drie scholen, een vervallen kasteel (mogelijk het Huys Horst) en een zestal molens aanwezig. Ruim dertig jaar later, in 1866 kende Horst reeds enige nijverheid van belang zoals een katoen- en wollenstoffenfabriekje, een zijdefabriek en een orgelfabriekje. Het orgelfabriekje van Franssen werd in 1867 naar Roermond overgeplaatst.
In 1866 telde Horst een drietal bierbrouwerijen, in 1913 was nog een bedrijf in produktie.

Rond 1867 was de bebouwing van de kern Horst niet wezenlijk veranderd. Op zeer bescheiden schaal had enige verdichting van de bebouwing plaatsgevonden. Eenzelfde beeld tonen de buurtschappen Meterik en Middelijk. Het Kuyper-kaartje maakt voor het eerst melding van de kernen Hegelsom en America en het buurtschap Oostenrijk. De naam Hegelsom is de aanduiding voor enige bebouwing in de zuidoostpunt van de gemeente. De naam America wordt vermeld voor bebouwing ten zuidwesten van de kern Horst. En met de naam Oostenrijk wordt enige bebouwing ten noorden van de kern Horst aangeduid. Ook de naam Melderslo voor een nederzetting ten oosten van Horst werd door Tranchot nog niet genoemd.

Tussen circa 1850 en 1940 vond in de kern Horst een duidelijke toename van de bebouwing plaats. Langs de diverse verharde wegen vanuit de kern in noordelijke, westelijke, zuidelijke en zuidoostelijke richting had een uitbreiding en verdichting van de bebouwing plaatsgevonden. De kern Horst ontwikkelde zich zodoende steeds meer tot een mengvorm van een straat- en een komdorp.

Kaartmateriaal toont de aanwezigheid van een RK kerkgebouw, een kapel en een korenmolen in deze kern.
Van de kleinere
kernen had m.n. in Meterik een duidelijke groei plaatsgevonden. In deze kern stonden een RK kerkgebouw, een
school, een klooster en aan de noordzijde een molen.
De bebouwing van de kern Melderslo was nog steeds zeer bescheiden in omvang, wel beschikte deze kern over een school en een RK kerkgebouw. In de bebouwing van de kern Hegelsom was enige verdichting opgetreden. Rond de kruising van de spoorlijn Venlo-Helmond en de verharde weg Horst-Sevenum was nieuwe bebouwing ontstaan, waaronder het station Horst-Sevenum. De kern America die evenals de kern Hegelsom zijn opkomst dankte aan de veenexploitatie lag langs het traject van de spoorlijn Helmond-Venlo. Rond 1934 bezat deze kern een RK kerkgebouw, een school en een kapel. Daarnaast was er een turfstrooiselfabriek gevestigd.

De meest opvallende verandering in de gemeente Horst was het ontstaan van de kern Griendtsveen.
De plaats Griendtsveen werd samen met het Brabantse Helenaveen rond de eeuwwisseling gesticht. Vooral het rond het huis van de stichters (de heren van de Griendt) gebouwde Griendtsveen is een mooi voorbeeld van een kleine gestichte nederzetting op basis van één bedrijfstak (turfsteken en turfstrooiselfabricage). Ze vormen in het zuiden van Nederland de enige voorbeelden van dit dorpstype.
De ruimtelijke ontwikkeling van de Peelkolonie
Griendtsveen hing nauw samen met de commerciële expansie
van de Maatschappij Griendtsveen. De eerste bouwactivi
teiten te Griendtsveen bestonden uit het graven van kanaaltjes, aansluitende op de Helenavaart, ter ontsluiting van de "wijken" waar het veen afgegraven werd. Tevens werd, als een van eerste gebouwen in Griendtsveen, een turfstrooiselfabriek gebouwd. Aan de Helenavaart werden in 1885 acht arbeiderswoningen gebouwd. Door het commerciële succes van de vervening en de daarmee gepaard gaande bevolkingsgroei van Griendtsveen, kwam er een steeds grotere behoefte aan woningen en voorzieningen. In 1900, vijftien jaar na de aankoop van de woeste Peelgrond, bedroeg het aantal vaste bewoners van Griendtsveen 633. In een druk jaar kwamen daar nog eens 500 tot 1000 seizoensarbeiders bij. Deze werden over het algemeen gehuisvest in barakken of tenten op het veld. Langs het spoor verrezen nieuwe fabrieken, waaronder een brikettenfabriek, en langs de Helenavaart werden achtereenvolgens een kerk, café, winkel annex school, een klooster en een kleine marechausseekazerne gebouwd. Deze laatste was nodig om - vooral in het hoogseizoen - de orde te kunnen handhaven. Toen eenmaal de familie Van de Griendt besloten had zelf in Griendtsveen te gaan wonen, werd de kern snel uitgebreid. De bouw van hun eigen villa, stafwoningen, arbeiderswoningen en keten voor seizoensarbeiders in het veld zouden gezien kunnen worden als de ruimtelijke neerslag van de sociale stratificatie van Griendtsveen.

Hoe belangrijker de positie was die men binnen de "Maatschappij Griendtsveen" bekleedde, des te groter de woning en de daarbij behorende grond was. Het lijkt waarschijnlijk dat het stedebouwkundige plan door de familie Van de Griendt geconcipieerd is. Een belangrijke basis voor het plan waren de reeds voor de vervening aangelegde rechte wegen en vaarten. In een kort tijdsbestek van een aantal jaren werden vervolgens enkele winkels, een verenigingsgebouw en een schaftlokaal gebouwd. In 1900 werden tevens een boerderij met een koestal en een zuivelfabriekje opgericht. Ondanks het feit dat Griendtsveen tot 1944 een station heeft gekend, heeft de ruimtelijke ontwikkeling van de kern zich niet op de spoorlijn georiënteerd, met uitzondering van de inmiddels verdwenen bedrijfsbebouwing. In 1962 werd nagenoeg het hele dorp Griendtsveen aan de gemeente Horst overgedragen. De ruimtelijke structuur van Griendtsveen is ondanks de sloop van enkele woningen en panden grotendeels onveranderd gebleven. De verveende gronden ten zuiden van de kern werden voor een belangrijk deel tot staatsnatuurmonument aangewezen.

5.2 Verspreide bebouwing

De gemeente Horst kende in de periode 1850-1940 buiten de genoemde kernen ook nog enige verspreide bebouwing. Rond 1850 betrof het vrijwel allemaal verspreid gelegen boerderijen langs of nabij de Molenbeek. De bebouwing langs de Molenbeek ten zuiden van Horst droeg de naam De Dijck. Ten noorden van Meterik lagen een zestal boerderijen aangeduid als Schadijk.
Als gevolg van de ontginningen ontstond in het westelijk deel van de gemeente in de tweede helft van de 19e eeuw en in het begin van de 20e eeuw her en der bebouwing, met een duidelijke concentratie in de driehoek Horst-Hegelsom-Meterik. Rond 1934 werd de bebouwing ten zuidwesten van Horst aangeduid met Afhang. De verspreide bebouwing ten noorden van Horst droeg de naam Oostenrijk, en een groep panden ten zuidwesten van Horst heette Broek. Ten noorden van de kern Meterik nabij de grens met de gemeente Venray werd de daar aanwezige bebouwing met Lorbaan aangeduid.

5.3 Nederzettingen na 1940

In de periode na 1945 vonden in de kern Horst op grote schaal uitbreidingen plaats. Aan de noordzijde van deze kern werden diverse nieuwe woonwijken gebouwd. Ook aan de westzijde werd flink bijgebouwd.
De kern Hegelsom kende eveneens enige groei. Deze vond vnl. plaats in de vorm van verdichting van de bebouwing.
De kern Meterik vertoonde nauwelijks enige groei. Dit gold eveneens voor de kern Griendtsveen. De kernen America en Melderslo tenslotte vertoonden wel een lichte toename van de bebouwing.
De verspreide bebouwing liet eveneens een lichte toename zien m.n. in de driehoek Horst-Hegelsom-Meterik.

De gemeente Horst kan thans als volgt worden gekarakteriseerd. De kern Horst neemt door zijn onderwijsvoorzieningen en winkelbestand een vooraanstaande regionale plaats in. De tuinbouw en m.n. de champignoncultuur is van groot belang voor deze kern en de gemeente als geheel. De kerkdorpen Hegelsom, Melderslo, Meterik en America worden eveneens gekenmerkt door agrarische activiteiten m.n varkens- en pluimveehouderij.
Ten noordoosten van de kern America zijn recentelijk twee recreatieoorden met vakantiebungalows verrezen.

6. Conclusies gemeente Horst

6.1 Ter afronding van de inventarisatie van de gemeente Horst dienen de volgende opmerkingen te worden gemaakt. De gemeente Horst heeft in de periode 1850-1940, met uitzondering van de kern Horst, een geringe groei doorgemaakt met name in de vorm van verdichtingen langs bestaande wegen. Enkel de kern Horst heeft een flinke toename
in bebouwing gekend langs de diverse verharde wegen vanuit de kern in noordelijke, westelijke, zuidelijke en zuidoostelijke richting. Respectievelijk aan de Herstraat-Jacob Merlostraat-Venrayseweg; de Meterikseweg; de Gasthuisstraat; en de Loevestraat-Hoofdstraat-Venloseweg had een uitbreiding en verdichting van de bebouwing plaatsgevonden. De ontwikkeling in de kern Horst was echter niet van dien aard dat het geven van een stedebouwkundige typologie relevant wordt geacht.
Het totaal aantal geïnventariseerde objecten in de gemeente Horst bedraagt ca. 330.

6.2 Voor wat betreft de kernen binnen de gemeente Horst kunnen de volgende conclusies worden getrokken.

In de kern Horst werden o.a. panden aan de Loevestraat (eerste decennia 20e eeuw); Gasthuisstraat (jaren 20 en 30 bebouwing); Herstraat (o.a. een vijftal villa's); Schoolstraat (vnl. sober traditionele panden); Venloseweg (veelal vrijstaande woonhuizen uit de jaren 30) en de Meterikseweg (traditionele panden uit de jaren 30) geïnventariseerd.

Aparte vermelding in de kern Horst verdienen:
- het pand Venloseweg 1-3 uit ca. 1860 in neo-renaissancestijl;
- de villa Anna in Jugendstil uit 1913 ontworpen door Henri Seelen uit Venlo;
- het voormalige kloostercomplex aan de Gasthuisstraat uit 1901 van architect Jorna uit Roermond met de kloosterkapel van architect J. Franssen uit 1937;
- de St. Jozefkapel aan de Herstraat uit 1901 in neo-gothische stijl; en aan dezelfde straat de villa's Weisterbeek uit 1921 van architect Dullaart (Hilversum) en De Roskam uit 1931 van Ir. Geenen (Eindhoven) met rieten dak en fraaie details;
- het postkantoor aan de Veemarkt uit ca. 1901 : een ontwerp van H. Seelen uit Venlo;
- het vroegere gemeentehuis uit 1890 aan het Lambertusplein van eveneens architect Jorna uit Roermond is een mooi voorbeeld van neo-renaissance;

- aan de Americaanseweg nummer 8 staat het pand van de Zuid Nederlandse Kantfabriek uit 1930, het pand verkeert vrijwel geheel in oorspronkelijke staat;
- in het buitengebied, aan de Gastendonkstraat staat een gave Mariakapel van rond de eeuwwisseling.

Een groot aantal van bovengenoemde objecten is reeds aangemerkt als gemeentelijk monument.

6.3 De kern Meterik

In de kern Meterik werden in totaal een kleine veertig objecten geïnventariseerd. Een groot deel van de bebouwing is gesitueerd aan een stratendriehoek met op het middenplein de parochiekerk uit 1907 van C. Franssen uit Roermond.

De driehoeksstructuur, die waarschijnlijk van vóór de MIP periode dateert, is ondanks een ingrijpende modernisering van het plein nog herkenbaar. De panden binnen dit gebied dateren vrijwel alle uit de onderzoeksperiode, en hebben op een enkele uitzondering na geen ingrijpende verbouwingen ondergaan.

Aparte vermelding verdienen naast de parochiekerk, het voormalige schoolgebouwtje uit 1894 van architect Jorna uit Roermond en de voormalige Bondszaal van de LLTB uit 1919. De pastorie aan de Schadijkerweg dateert uit het laatste kwart van de 19e eeuw. De Korenmolen De Eendracht eveneens aan de Schadijkerweg is reeds aangemerkt als rijksmonument.
Aan de Rector de Fauwestraat ligt het Theresiaklooster uit 1925 van architect Heijnen uit Heerlen.

In het buitengebied van Meterik zijn een aantal boerderijen geïnventariseerd.

6.4 De kern Hegelsom

In de kern Hegelsom werden een 40-tal objecten opgenomen in deze inventarisatie. Deze bevinden zich m.n. aan de doorgaande wegen t.w. de Pastoor Debijestraat, Kogelstraat en Heijnenstraat. Vermeldenswaard zijn de parochiekerk en pastorie uit 1933 van architekt J. Franssen uit Roermond. De villa aan de Heijnenstraat nummer 7 uit ca. 1933 mag eveneens niet onvermeld blijven. Het station Horst-Sevenum uit 1867 is reeds aangemerkt als rijksmonument.

6.5 De kern Melderslo

In de kern Melderslo werden ruim 35 objecten geïnventariseerd. Deze panden zijn niet geconcentreerd langs enkele straten.

Opvallend is de Mariakapel aan de Broekhuizerdijk : waarschijnlijk betreft het hier een verbouwde automatische telefooncentrale !
Het baanwachtershuis, Swolgensedijk nummer 21, uit 1883 is ook vermeldenswaard. Dit geldt eveneens voor het pand Vlasvenstraat nummer 13 uit 1937, een ontwerp van architekt J. Clabbers uit Steijl.

6.6 De kern America

In de kern America werden een 20-tal objecten geïnventariseerd o.a. aan de Nusseleinstraat en de Pastoor Jeukenstraat. De St. Jozefkerk uit 1866 van architect A.J.M. Groenendaal uit Hilversum met neo-romaanse invloeden is van belang. Vermeldenswaard is ook de pastorie, Pastoor Jeukenstraat nummer 4, uit 1925 van Jules Kayser uit Venlo met elementen van het zakelijk expressionisme.
De voormalige pastorie, Pastoor Jeukenstraat nummer 6, dateert van 1892 en betreft eveneens een ontwerp van A.J.H. Groenendaal.

6.7 De kern Griendtsveen

Zoals reeds eerder gememoreerd vormt het ontstaan van de kern Griendtsveen de meest opvallende verandering in de gemeente Horst. Griendtsveen is een mooi voorbeeld van een kleine gestichte nederzetting op basis van één bedrijfstak n.l. het turfsteken en de turfstrooiselfabricage.

Op grond van stedebouwkundige en historische betekenis, en de gaafheid en zeldzaamheid werd Griendtsveen aangemerkt als gebied met bijzondere waarden. Overigens is een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht reeds lange tijd in procedure.

* Stedebouwkundige betekenis

- De kwaliteit van het stedebouwkundig ontwerp is hoog. Het dorp Griendtsveen is een ontwerp van architect L. Kooken uit Eindhoven. Vele woonhuizen worden gekenmerkt door op de engelse "cottagestijl" geïnspireerde vormgeving. Het dorp als geheel is aan te merken als een zgn. "company-town".

- De verkaveling en architectuur is aangepast aan de rond 1900 geldende sociale hiërarchie van de bewoners. Hoe belangrijker de positie was, die men binnen de maatschappij Griendtsveen bekleedde, des te groter de woning en de daarbij behorende grond.
- Uit oogpunt van architectonische kwaliteit is m.n. de direkteurswoning villa Spagnum van belang.

* Bijzondere historische betekenis

Griendtsveen bezit een structuur die verbonden is met- en duidelijk uitdrukking geeft aan een specifieke sociaal-economische ontwikkeling t.w. de turfstekerij en de turfstrooiselfabricage in de Peel.

* Stedebouwkundige betekenis in ruimere zin

Juist het feit dat het dorp Griendtsveen nauwelijks relaties heeft met de ruimere omgeving maar enkel met de direkte omgeving, de aanwezigheid van turf ter plaatse, leidde tot de ontwikkeling van het dorp dat destijds en nog steeds geïsoleerd in de Peel is gelegen.

* Gaafheid

De bebouwing van enkele bedrijfsgebouwen, woningen van verschillende typen bestemd voor direktie en personeel en algemene voorzieningen o.a. school en kerk, alsmede de open struktuur met kanalen en ophaalbruggen verkeren nog in vrijwel gave staat.

* Zeldzaamheid

Het dorp Griendtsveen vormt in Limburg het enige voorbeeld van een nederzetting die gesticht is op basis van het turfsteken en de turfstrooiselfabricage. Griendtsveen vormt in Limburg derhalve een zeldzaamheid.

Literatuurlijst

Rapport voor de ruilverkaveling Melderslo. Ontwerp-plan . Ministerie van Landbouw en Visserij. Landinrichtingsdienst Utrecht. 1988

M. Houwen, Het landschap ten zuidwesten van Horst, (Ongepubl. scriptie) Boskoop, 1982.

Beschermde stads- en dorpsgezichten ingevolge artikel 20 van de monumentenwet. Griendtsveen, gemeente Horst.
Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zeist, 1988.
Limburg in vogelvlucht. Leeuwarden 1980.

A. Steegh, Kleine monumentenatlas van Nederland, Zutphen 2e druk.

Ph. VanderMaelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen 1978.

G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914, Tilburg 1969.

J.F.R. Philips, J.C.G.M. Jansen, Th. J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914, Assen 1965.

J. Kuyper, Gemeenteatlas van Limburg, Maasbree 1981.

Streekplan voor Noord- en Midden-Limburg, 3 dln., 1982

Kaartmateriaal

Tranchotkaarten 1803-1820
no. 19 Venray
no. 24 Deurne
no. 25 Horst
1:25.000

Kuyperkaart gemeente Horst
ca. 1860
1:50.000

Topografische kaarten, 1934
no. 672 Deurne
no. 673 Meterik
no. 674 Lottum
no. 694 Helenaveen
no. 695 Grubbenvorst
1:25.000

Kaart Provincie Limburg, 1982
1:50.000

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 1982
Kaart 2 : Natuur en Landschap
1:100.000

Kaart gemeente Horst, 1982
Provinciale Planologische Dienst
1:10.000

Lijst van bijgevoegde afbeeldingen

I De huidige gemeente Horst
IIa-c De gemeente Horst in het eerste kwart van de negentiende eeuw
III De gemeente Horst ca. 1860
IVa-e De gemeente Horst in 1934

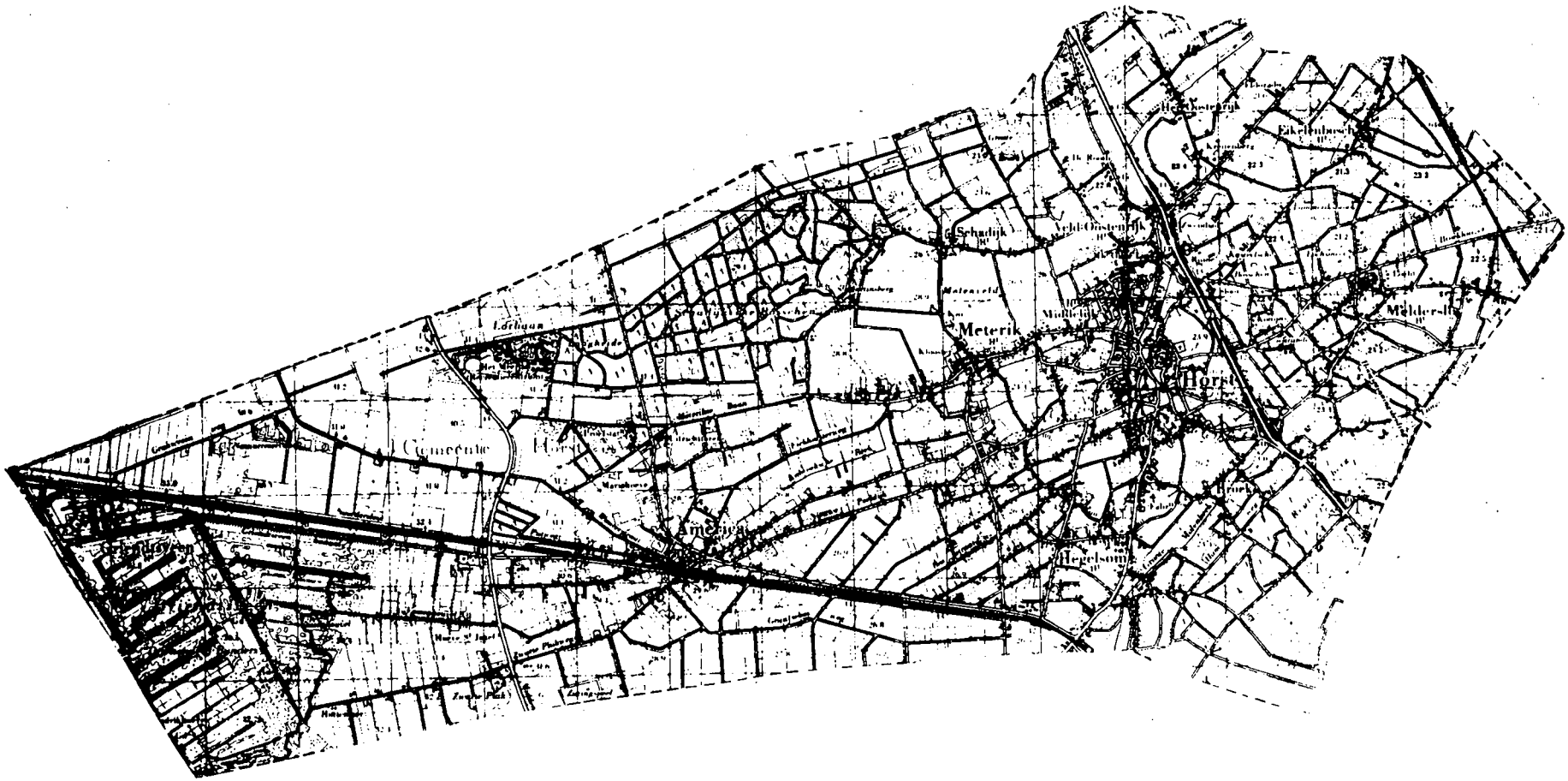

HORST

H

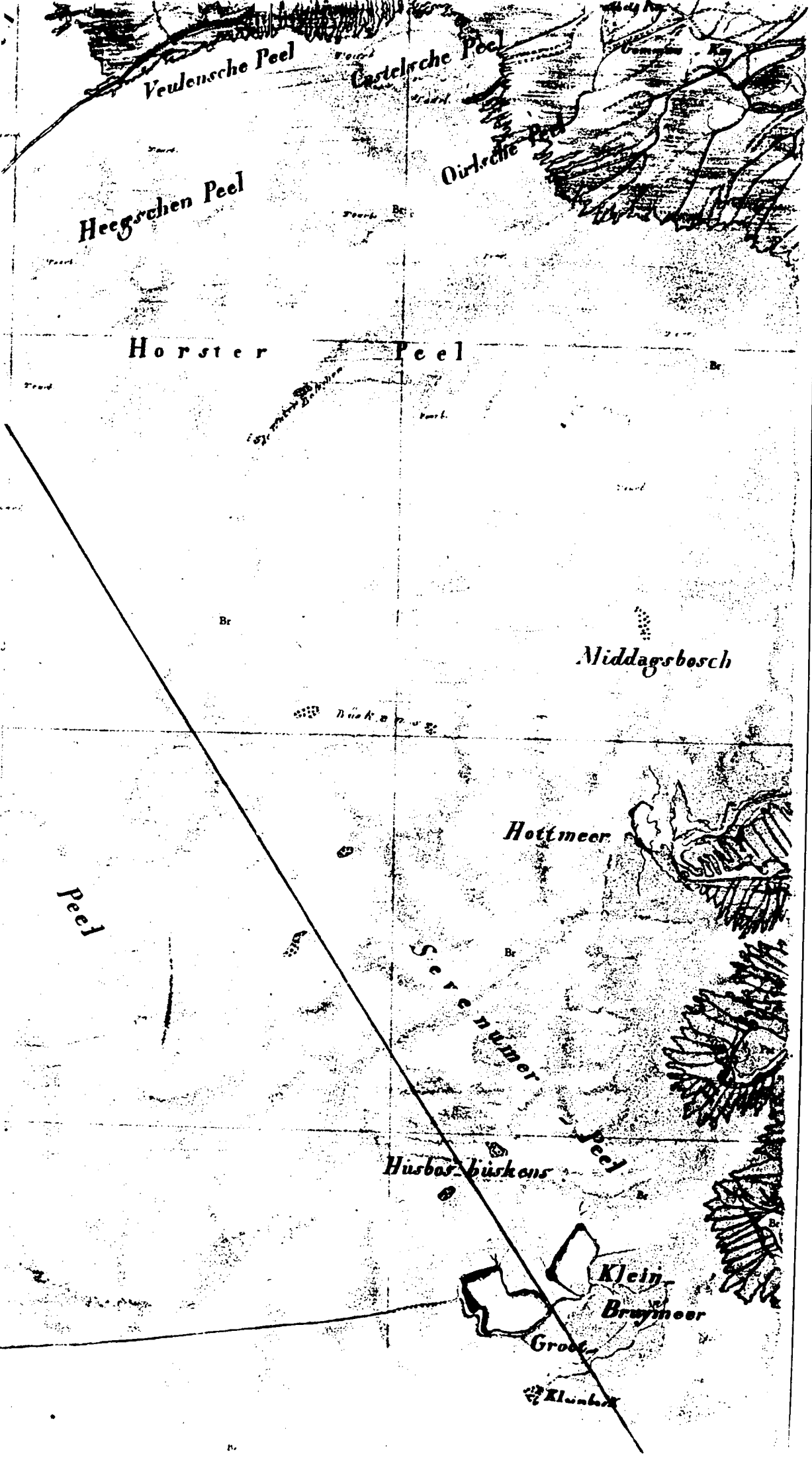
Veulensche Peel
Castelsche Peel
Oirlsche Peel
Heegsche Peel
Horster Peel
Middagsbosch
Hottmeer
Peel
Serenumer Peel
Husbos-buskens
Klein
Bruymeer
Groot
Klein

25 Horst

II d

II b

ahme der Rheinlande durch Tranchot und v. Müffling 1803-1820

19 Venraij

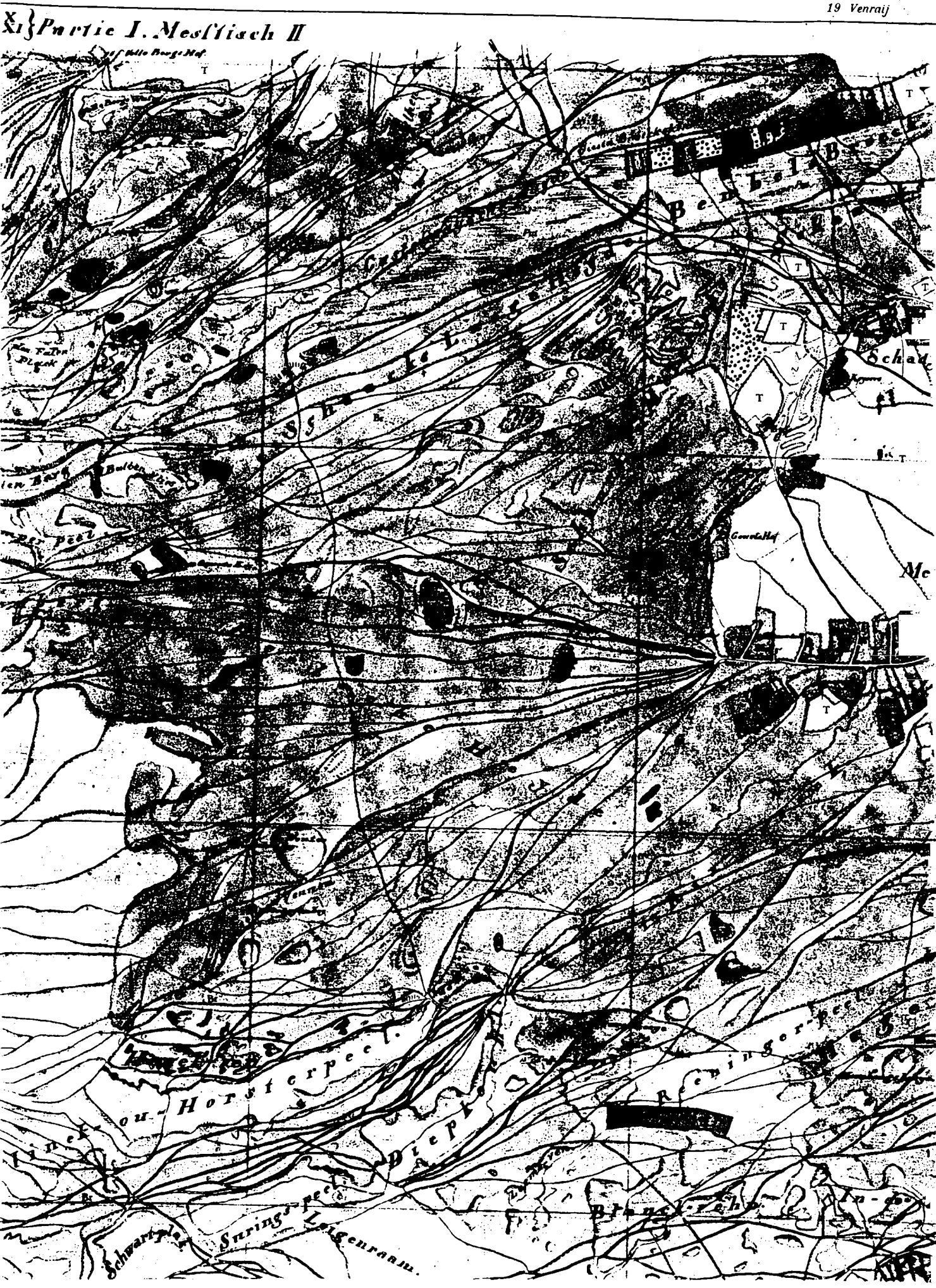

Middelyck
Horst
Stockx Weyde
Overgroote Heide
Deventer
Horster-Lyckerhaer
Brunnen

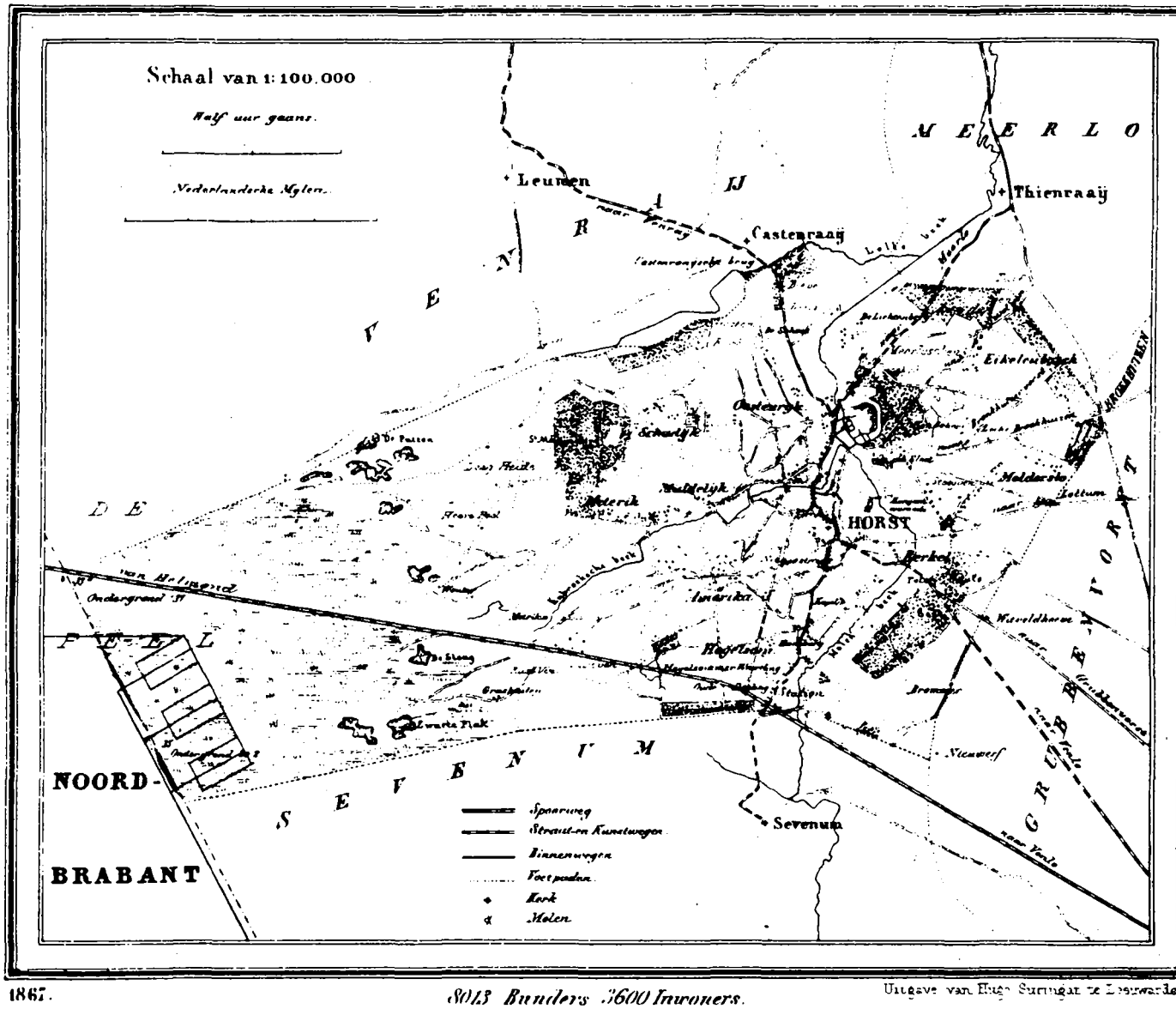

1867. 8013 Bunders 3600 Inwoners. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

III

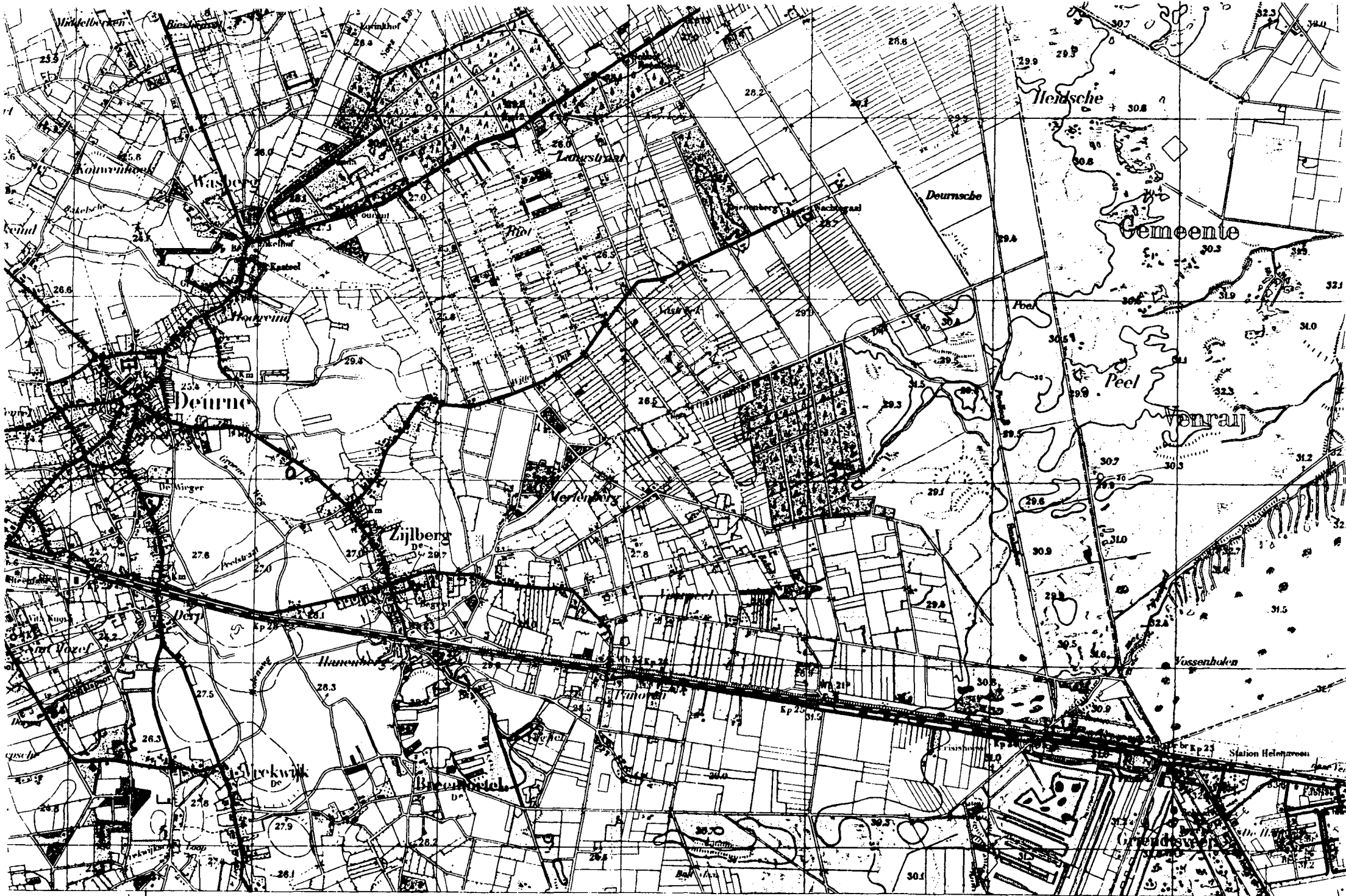

N°693 Asten.

Hoogtemeting verricht in 1934

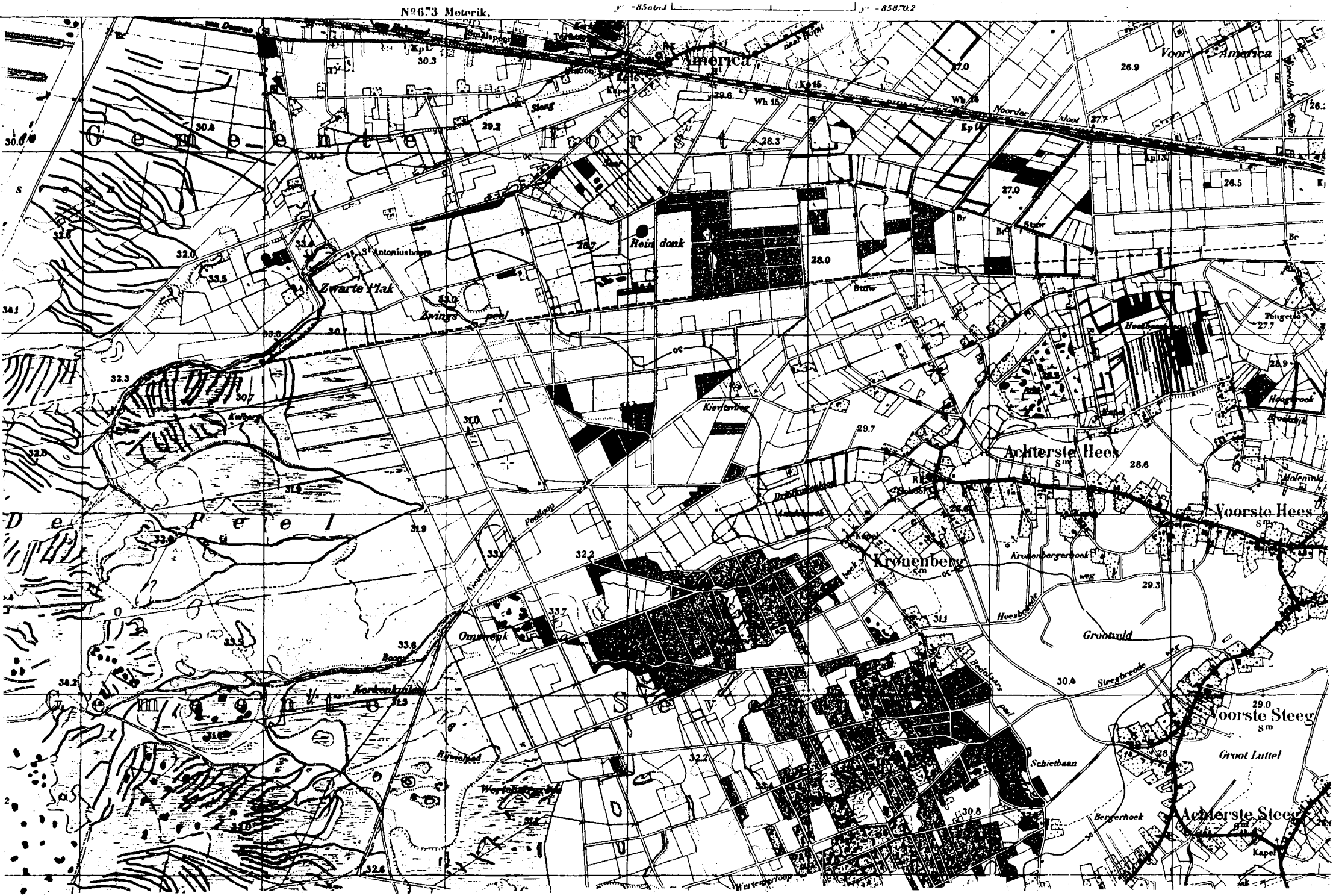
America
Voor America
Gemeente Horst
Reindonk
Zwarte Plak
Zwingelpeel
Achterste Hees
Voorste Hees
Krommenberg
Krommenbergerhoek
Grootwald
Omweg
Kerkenhaven
Voorste Steeg
Achterste Steeg
Groot Luttel
Schietbaan
Bergerhoek
Steegbroede
Heesbeek
Kierstsweg
Peelloop
Rivierpad
De Peel
Noorder Moot
Steeg
Stuw
Kapel

Hegelsom
Horst
Ulfterhoek
Seyenum
Rooskenskamp
Vorst
Vinkenpoel
Achterste
Nieuw California
Hoeve Maria
Wilhelminahoeve
Rust Roest
Nieuw Berkt
Oude Berkter
Kawoel
Vogelschhof
Anna Hoeve
Hoeve Rose
Kapel
Station Horst-Sevenum
Deelenhoeve
Voorter
Meerpoel
Kp 1
Kp 2
Kp 3
Kp 4
Kp 5
Kp 6
Kp 7
Kp 8
Kp 9
Kp 10
Wb 64
Wb 9

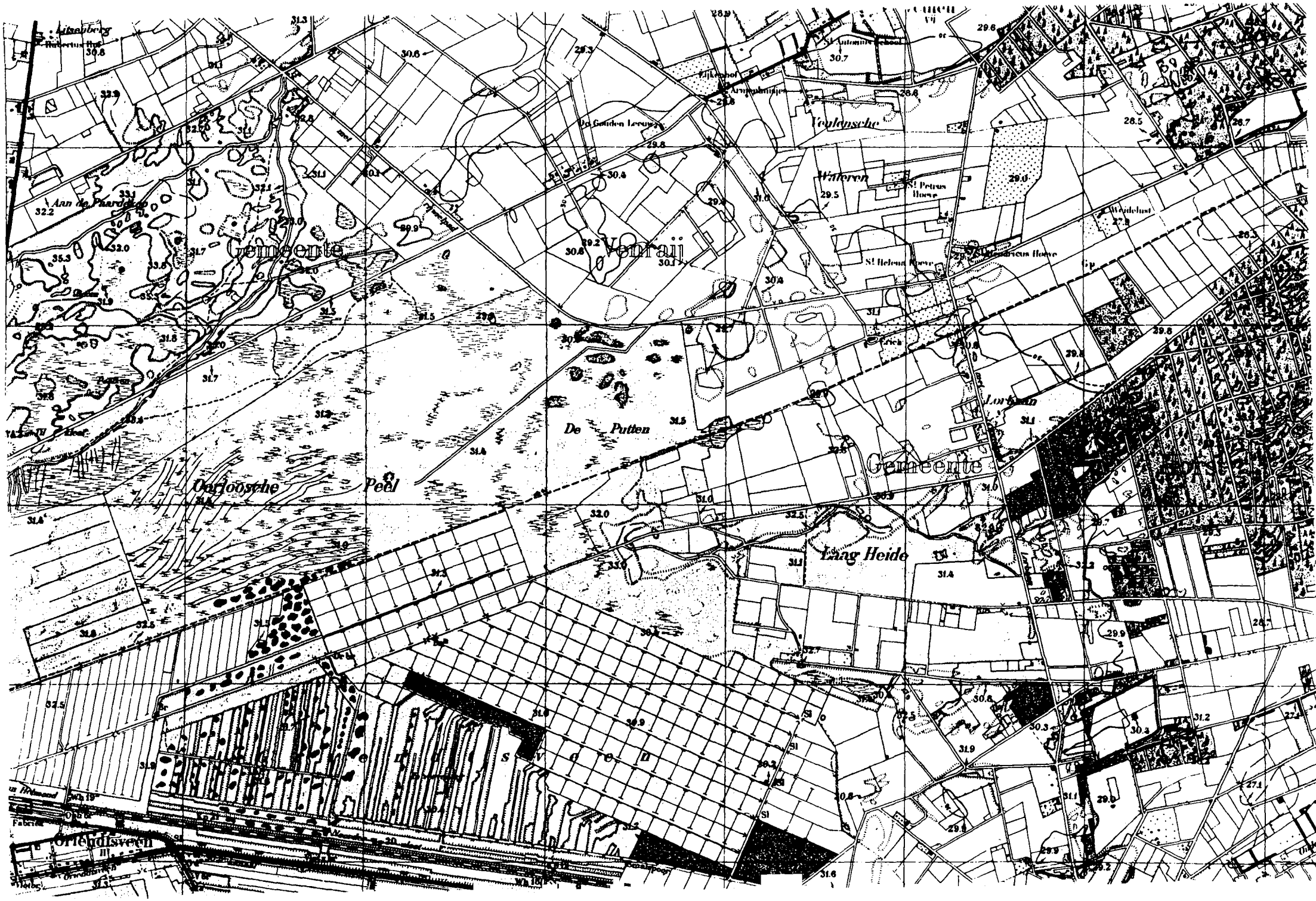
Litsenberg
Aan de Paardekop
Gemeente
Venraij
De Gouden Leeuw
Voulensche
Walveren
St Petrus Hoeve
St Antonius School
St Helena Hoeve
St Hubertus Hoeve
Wandelust
Erica
Lorbaan
De Putten
Carlosche Peel
Gemeente
Lang Heide
Orthdisveen

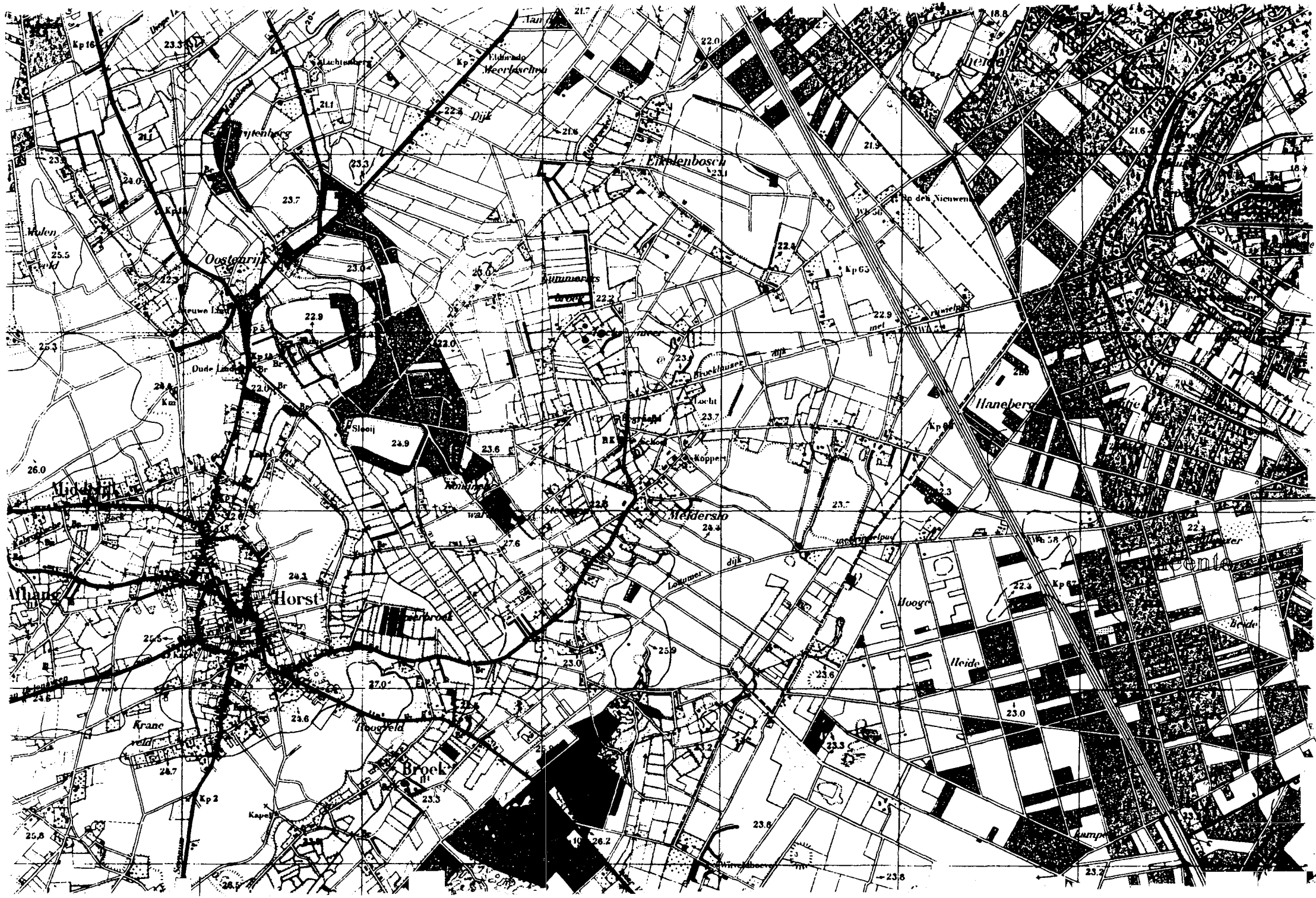
Eikelenbosch
Oostenrijk
Meldersio
Horst
Broek
Hanebergen
Hoogveld
Sloij
Kopper
Brocklauseg
Lommer dijk
Heide
Kranenveld
Kp 16
Kp 2
Kp 65
Kapel
Dijk
Molen
Oude Landweg
Nieuwe Landweg
Meerlaschen
Eldorado
Op den Nieuwen
Hummerics
Hoogte
Kampen
Wirelbosch
Tocht
Br
Km

HORST
KERN GRIENDTSVEEN
Ysselsteyn
Venray
Oirlosche Peel
Nieuwe Hoeve
Grenssloot
Hoeve Sophia
Beukenhof
Natuurreservaat
Dorperpeelweg
Grauwweenweg
Gem Horst
Tuinlust
Halte
Griendtsveen
Noordersloot
Kanaalweg
Griendtsveen
Kanaal
Horster Driehoek
Griendtsveen
BIJZONDER GEBIED
Vossenheuvel
Drehonderd Bunders
Zwarte
Plakweg
Hottemaer
Hendrikhoeve
Emmahoeve
Helenavaart
Soemeer
Mariapeel
(Natuurreservaat)
Kanaal van Deurne
Julianahoeve
Wilhelminahoeve
Koolweg
Oranjehoeve
Mariaveen
Leegveld
Soeloop
Visvijver
Soemeer
Douglasweg
Gemeente
Broemeer
Gat Van Klerks
Siberië
Prov. Limburg Hoofdgroep R.O.V. Buro Tekenkamer